

Ratio Working Paper No. 7

Konkursinstitutet som finansiell institution

Karl Gratzer

Konkursinstitutet som finansiell institution

Karl Gratzer*

Inledning

Misslyckanden, sammanbrott, disintegration, nedgång och konkurs har länge fascinerat samhällsvetare. Det finns en rik forskningstradition att falla tillbaka på. Denna tog sin början redan under grundareperioden för ekonomi, sociologi och statskunskap. Exempel på sådan forskning kan vara Durkheims analys av anomi, Marx studier av klasskamp, Webers studier om motsättningen mellan olika former av rationalitet och Schumpeters analys av det kapitalistiska samhällets potentiella förflamning. Dessa forskare sysslade i stor utsträckning med omvandlingen av ett agrarsamhälle till industrisamhälle och med den konsolidering av den kapitalistiska marknadsekonomin som de blev vittne till.

Även om detta komparativa historiska perspektiv fortsatte att sysselsätta forskare har modern forskning i ökad utsträckning upptagit ett smalare och mer mikroorienterat perspektiv. I allt större utsträckning har ”business- och entrepreneurial failure” hamnat i fokus för dessa studier. Dessa misslyckanden studeras bland annat ur organisatorisk, politisk, psykologisk och strukturellt perspektiv.

När ett företag eller ett projekt etableras utsätts det för risken att misslyckas. Vi vet att många företag upphör redan efter en relativt kort tidsperiod. Något förenklat kan vi urskilja åtminstone tre grupper av riskkategorier.

Den första riskgruppen associeras med det enskilda företaget och med företagaren. Många företagsekonomiska studier har undersökt dessa individ- och företagsspecifika risker. Man har funnit en dominerande orsak till det enskilda företags misslyckanden: bristande företagsledarkompetens. Denna kategori används som en allomfattande klassificering av individrelaterade faktorer. Denna grupp av risker är ganska väl genomlyst av tidigare forskning.

Den andra riskgruppen associeras med den verksamhet som företaget ägnar sig åt. Strukturella förändringar av företags marknaden och ökad konkurrens (t ex genom innovation) kan skapa

---

* Södertörns högskola, CEFIN, Box 4101, 141 04 Huddinge. Telefon: 08 - 608 43 90. E-post: karl.gratzer@sh.se.

sådana risker. Höga hinder mot att lämna marknaden och en inadekvat produktionskapacitet kan vara andra exempel.

Den tredje gruppen av risker är förknippad med den nationella ekonomi som företaget etableras i. Denna riskgrupp består av strukturella risker (t ex överdödlighet av unga och små företag) och risker som sammanhänger med en specifik institutionell omgivning (t ex skattesystem och lagstiftning kring företagande i stort). Hit hör också risker som uppstår genom förändringar i den makroekonomiska omgivningen. Dessa förändringar kan bidra till förbättrad överlevnadsförmåga och växt, eller till kontraktion och nedläggning. Industriell turbulens, d v s inflöde, bestånd och utflöde av företag samt omfördelningar i den internationella arbetsfördelningen (globalisering), spelar roll för företags förmåga att överleva. Trots den stora betydelse som brukar tillskrivas dessa faktorer i litteratur och offentlig debatt är empiriska studier om hur dessa påverkar företagsdödlighet sällsynta.

Teoretiska utgångspunkter och syfte

Ett fungerande näringsliv förutsätter ett fungerande konkursinstitut. Utan ett accepterat konkursinstrument skulle samhället sakna en bedömningsgrund för vad som är sunda företag och vad som inte är det. Vidare är ett väl fungerande konkursinstitut en viktig komponent i vad som kallas näringslivets dynamik. På en fungerande marknad kan vi vänta oss att ineffektiva företag slås ut genom t ex innovativ nyetableringskonkurrens och att de effektiva företagen överlever. Genom denna gallringsprocess förändras ständigt näringslivets struktur. Företagsmisslyckanden och konkurser leder till betydande kreditförluster. Dessa kostnader omfördelas via konkursinstitutet. Om affärsmisstag är nödvändiga eller är önskvärda är en fråga som har diskuterats länge men inte fått någon entydigt svar. Eliasson påpekar att frågan kräver ett teoretiskt svar.¹ Val av teori är enligt honom avgörande när insolvensens kostnader diskuteras. Kunskapen om hur olika obeståndsfrågor påverkat svenskt näringsliv är förhållandevis liten. Följaktligen är konkurs- och obeståndsforskningen ett nytt område utan etablerad tradition, teori och metod. För att belysa detta vill jag här ställa två perspektiv mot varandra.²

En vanlig uppfattning inom finansiell ekonomi är att konkursinstitutet är ett marknadsekonomiskt reningsbad som sorterar ut ineffektiva företag. Enligt t ex Miller upphör inte tillgångarna i ett företag utan de bara omallokeras till effektivare användningsområden.³ Ur

---

¹ Eliasson, 1992.

² För diskussion av andra perspektiv se White, 1991, och Hart, 2000.

³ Miller, 1996.

detta perspektiv ser sig företagskonkursen som en mindre viktig procedur i en experimentell ekonomi. I en värld utan transaktionskostnader, som präglas av perfekt informerade, rationella aktörer omfördelar konkursinstitutet resurser mellan konkurrerande användare på en fri marknad. Ur detta perspektiv har företagsavvecklingar en sanerande roll i ekonomin.

Mot detta synsätt vill jag ställa Schumpeters utvecklingsteori som bör inta en central ställning vid studiet av omvandlingsprocesser.⁴ Schumpeter hade kanske mer än någon tidigare författare en klar uppfattning om entreprenörens ekonomiska funktion. Han knöt entreprenörsbegreppet till innovation. Med innovation avsåg han en ny produkt, en ny produktionsprocess, etc – allt som kan betecknas som ”doing things differently”. Man glömmer ofta bort att Schumpeters teori om entreprenören bara var en del av hans större teori om ekonomisk utveckling. I hans teori utgjorde entreprenören navet kring vilket det ekonomiska kretsloppet snurrar. Innovatören, per definition den förste som inför en nyhet, bär enligt Schumpeter upp den entreprenöriella rollen. Den viktigaste drivkraften till innovationer är vinst. Tillkomsten av framgångsrika innovationer ger därför upphov till en kedjereaktion. Övriga företagare önskar få del av entreprenörens monopolvinst. Följaktligen uppträder imitatörer i svärmar eller i kluster och framkallar konjunkturella rörelser. Entreprenörskapet är hos Schumpeter en ekonomisk funktion, som någon bär upp när vederbörande inför någonting nytt. Men funktionen är begränsad i tid, den går förlorad när nyheten har imiterats av andra företagare och blivit rutin inom branschen. Ett ekonomiskt historiskt exempel kan vara introduktionen av nya kraftkällor. I stället för ångmaskinen inför man elmotorn eller bensinmotorn, och det går egentligen inte att gå tillbaka till ångkraft. Schumpeter talar om en process av kreativ förstörelse. Avveckling av gamla kombinationer av produktionsresurser är en nödvändighet för förnyelse, och förnyelsens konsekvens är avveckling. Schumpeter, som ansåg att denna ”skapande destruktionsprocess är kapitalismens kärna”⁵, var mest sysselsatt med analysen av hur nya strukturer uppkom, dvs. innovation och entreprenörskap. Om Schumpeters makroanalytiska kategorier används i empiriska undersökningar med konkurs som ett mått på omvandling uppstår därför en rad problem.⁶ Använder vi konkursen som indikator på avveckling och omvandling leder detta till bristande validitet. Visserligen kan en del av observerade konkurser vara ett uttryck för kreativ förstörelse, men konkursen är inte det bästa måttet för att mäta ett sådant förlopp. Det finns två skäl till detta. Ett bättre mått på omvandlingstryck borde för det första inkludera andra typer av

---

⁴ För diskussion, se Dahmén, 1985.

⁵ Schumpeter, 1994, s 68.

⁶ Av nationalekonomer har konkursen använts som ett mått på omvandlingstryck; se t ex Norén, 1995, eller Winter, 1964.

företagsdödlighet som t ex frivillig likvidation. För det andra bör det utesluta konkurser som har tillkommit av andra skäl.⁷ Dahmén introduktion av begreppet omvandlingstryck blev ett viktigt verktyg i analysen av företagsdödlighet. Dahmén vidgar definitionen av företagsdöd till att omfatta andra nedläggningssätt.⁸ Han skiljer mellan ett positivt och ett negativt omvandlingstryck.⁹ I det förra fallet ligger tyngdpunkten vid tydliga möjligheter att med företagarkerksamhet åstadkomma en omvandling av näringslivet. Det kan vara frågan om ett ”marknadssug” (huvudinitiativet kommer från efterfrågesidan) eller ”marknadsexpansion” (huvudinitiativet kommer från utbudssidan). Vid negativt omvandlingstryck finns enligt Dahmén ett tvång till avveckling och/eller betydande omställningar och ofta även krav på snabb förnyelse, om utslagning skall kunna undgås. Dahmén introduktion av begreppet felinvestering möjliggjorde distinktionen mellan sådant som var från början fel, d v s. borde ha kunnat undvikas med bättre information, och sådant som blev misslyckat som följd av förutsättningarnas förändringar.¹⁰ Enligt Dahmén inträffar felinvesteringar under högkonjunktur på grund av att strukturomvandling överdrivs och föregrips (t ex genom överetableringar). Genom nyetableringarnas betydelse för nedläggningar kan det uppstå ett positivt samband mellan tillväxt och nedläggningar. Hypotesen om felinvesteringar har testats av Erixon.¹¹ Det var inte möjligt för Erixon att bekräfta hypotesen för Sverige under 1980-talet.¹² Det är möjligt att nya undersökningar med bättre dataunderlag och längre tidsperioder ger andra resultat.

Ett syfte med denna studie är att utifrån en empirisk kartläggning av svenska företags nedläggningsbeteenden diskutera dessa teoriers förklaringsvärde. Ett annat syfte är att göra en empirisk mätning av insolvenssystemets kostnader. En empirisk mätning av tillgångar och skulder i konkursboet samt skattningar av bristen i konkursboet kan ge indikationer om storleken av de tillgångar som omfördelas. Vidare vill jag lyfta fram de problem som tonar upp sig i empiriska studier av obeståndssystem.

Olika sätt att lösa en finansiell kris

Av centralt intresse för bedömning av ett konkurssystem är storleken på de kostnader som konkursen medför. Olönsamma företag hamnar i regel i en finansiell kris. Med finansiell kris

---

⁷ För diskussion, se Gratzner, 1996, s 229-236.

⁸ Dahmén, 1950, s 183.

⁹ För dess tillkomsthistoria, se Carlsson & Henriksson, 1991.

¹⁰ Dahmén, 1992.

¹¹ Erixon, 1994.

¹² Erixons studie utfördes med begränsad dataunderlag och omfattade bara tillverkningsindustri; se Erixon, 1994.

avses en situation där företagets likvida tillgångar inte är tillräckliga för att betala de fordringar som förfaller. Ett tänkbart mönster är att företaget först får tillfälliga betalningssvårigheter vilka med tiden blir bestående. Slutligen blir skulderna större än företagets tillgångar. Om en sådan betalningsoförmåga inte endast är tillfällig utan beräknas fortgå under en längre period är företaget *insolvent* eller på *obestånd*.¹³ Något förenklat kan företagets finansiella kris lösas på fem sätt: 1) försäljning av tillgångar, 2) tillskott av kapital, 3) sammanslagning med annat företag, 4) rekonstruktion av skuldsidan 5) formell konkurs.¹⁴

Formell konkurs är det mest uppmärksammade sättet varpå en finansiell kris kan få sin lösning men andra alternativ är viktiga. Vi bör också studera insolventa företag som rekonstrueras genom tvångs- eller underhandsackord, förlikning, moratorium eller andra konkurssubstitut.¹⁵

Ett rimligt antagande är att det är en ganska komplicerad uppsättning av faktorer som ligger bakom vilken lösning en finansiell kris får i det enskilda fallet. En i detta sammanhang avgörande faktor är regelverket kring företagande och obestånd. Ett sådant exempel är konkurslagen. Varje lagsystem försöker komma fram till en balans mellan borgenärernas, gäldenärernas och de anställdas ofta motsatta intressen. Borgenärernas intresse är att återvinna fordringar även om detta sker på bekostnad att företaget läggs ned eller säljs styckvis. Gäldenärer och anställda däremot vill gärna behålla företaget till varje pris. Graden med vilken myndigheter intervenerar i konkursprocessen är därför av stor betydelse då den kan medföra höga direkta och indirekta kostnader för de inblandade. En förvridning av t ex konkurrenssituationen kan vara en följd av att ett företag drar nytta av en hjälp med finansiell rekonstruktion. Olika nationella konkurslagstiftningar kan därför kategoriseras utifrån graden av intervention från statens sida, de intressen som lagstiftningen avser att skydda och hur dessa åtgärder rättfärdigas.

Åtminstone tre olika perspektiv kan enligt Tuula anläggas på insolvensrättslig lagstiftning: det borgenärsinriktade, det gäldenärsinriktade och det samhällsinriktade.¹⁶ Med det borgenärsinriktade perspektivet, som har varit dominerande i svensk lagstiftning menas att fokus ligger på det exekutiva förfarandet och att borgenärer skall få betalt på så lika villkor som möjligt. Lagstiftningen bygger på det gamla klassiska synsättet om rättvise- och likhetsprincipen. När ett företag hamnar på obestånd och får svårigheter med att betala sina skulder, kan detta vara

---

¹³ För utförligare diskussion, se Folkesson, 1996, s 19 ff.

¹⁴ För utförlig diskussion, se Thorburn, 1998.

¹⁵ Företaget kan även lösa sina problem genom s k frivilliga uppgörelse med sina fordringsägare. Sådana rekonstruktioner kan omfatta allt från en reduktion av ränta och lånebelopp, eller förlängd löptid på lån, till att långivarna får aktier i utbyte mot sina fordringar. Dessutom kan olönsamma verksamheter avvecklas genom frivillig likvidation.

¹⁶ Tuula, 2001.

en början till en kapplöpning mellan företagets kreditgivare och leverantörer. Alla vill ju ha betalt för sina krediter och leveranser. För att förhindra att vissa borgenärer gynnas fram för andra finns möjligheten att sätta gäldenären i konkurs. Det främsta syftet med konkursförfarandet har i svensk och annan lagstiftning varit att förhindra kapplöpning och att förhindra att borgenärer som kommer först gynnas framför senkomlingar.¹⁷ Syftet är en snabb avveckling av boet och ett optimalt ekonomiskt utfall för borgenärer. Gäldenären förlorar rådigheten över sitt företag och vi kan vänta oss att finansiella kriser i huvudsak får sin lösning genom konkurs.

Det gäldenärsinriktade perspektivet har länge funnits i angloamerikansk rätt. Syftet är att gäldenärens vilja och förmåga att inleda ett rekonstruktionsförfarande skall främjas. Det så kallade Chapter 11 i amerikansk konkurslag är ett exempel på ett insolvensrättsligt förfarande som har ett gäldenärsinriktat innehåll. I USA har gäldenärens intressen en framskjuten roll eftersom gäldenären själv skall medverka och bestämma hur verksamheten skall bedrivas under rekonstruktionsförfarandet. Gäldenären behåller rådigheten över sitt företag. Lagstiftningen syftar till att få livskraftiga företag att överleva. Lagstiftningen möjliggör att företag får mera tid för att lösa sina ekonomiska problem. Där kan vi vänta oss fler rekonstruktioner än i länder med borgenärsinriktad lagstiftning.

Det samhällsinriktade perspektivet tar i lagstiftning hänsyn även till andra intressen än de enskilda borgenärernas. Fiskala, sysselsättnings- eller regionalpolitiska skäl gör det angeläget att rädda företagsamhet som hamnat i ekonomisk kris. Detta perspektiv har vunnit i terräng under det förra seklets sista decennier. Redan under 1970 och 80-talen präglades debatten i såväl Europa som Sverige av frågan, om hur den värdeförstöring och den sysselsättningsproblematik som en konkurs medför skall kunna minimeras. I Sverige infördes därför 1996 lagen om företagsrekonstruktion. Syftet med det nya institutet var att främja rekonstruktioner av företag som råkat i ekonomiska svårigheter men som ansågs vara livsdugliga. En utvärdering av lagen visade att den blev ganska kraftlös.¹⁸

Lagstiftningens utformning påverkar konkursbenägenhet på ytterligare två sätt. En mot företagsledning hård lagstiftning leder enligt White till en lägre sannolikhet för att företag hamnar i ekonomisk kris. Men har företaget väl hamnat i nödläge har företagsledningen stora incitament att slösa med resurser i syfte att undvika konkurs. En mot företagsledning mild lagstiftning har

---

¹⁷ För utförlig diskussion, se Tuula, 2000, s 67 ff, och Tuula, 2001, s 37-71.

¹⁸ Vid en jämförelse av konkurser och företagsrekonstruktioner under åren 1997-1999 fann man att 25 879 gäldenärer försattes i konkurs mot 436 ansökningar om företagsrekonstruktion, dvs. ansökningar om företagsrekonstruktion utgjorde endast 1,7 procent av antalet konkurser; se Persson & Tuula, 2000.

motsatt effekt. Den leder till svårigheter att avgöra vilka företag som är livskraftiga och därför bör bevaras.¹⁹

Konkurslagstiftningens utformning har också en alldeles speciell betydelse utifrån ett risktagarperspektiv. Konkursborgenärer skall ha lika rätt, d v s gäldenärens egendom skall fördelas mellan borgenärerna i proportion till deras fordringar. Fastän likabehandlingsprincipen anses vara en given utgångspunkt²⁰ är det normalt endast en mindre del av tillgångarna som fördelas så. En klart övervägande del av tillgångarna i konkurser tilldelas borgenärer som har särskild eller allmän förmånsrätt. Förmånsrättslagen anger i vilken tur och ordning konkursboets tillgångar ska fördelas. Förmånsrättsberättigade s k *prioriterade* fordringsägare får utdelning före *oprioriterade*. När det gäller prioriterade fordringar skiljer man mellan sådana med *särskild förmånsrätt* (skuld mot pant, hyresskulder, företagshypoteksskulder) och sådana med *allmän förmånsrätt* (revisionsskulder, skatteskulder, löneskulder). Oprioriterade fordringar består i de flesta konkurser till övervägande del av leverantörernas fordringar, d v s ersättning för varor och tjänster som konkursföretagen mottagit men inte betalt. Fordringsägare med förmånsrätt gottgörs efter prioritetsordning. Den som har botteninteckningar får ersättning först. Vid en typisk konkurs får banken först betalt genom företagshypotek och pantbrev. Därefter betalas skatter. De anställda får ut sitt via lönegarantin. Sist kommer leverantörerna.

I praktiken betyder detta ofta att många fordringsägare med allmän förmånsrätt blir utan utdelning. Garanterade förlorare är oprioriterade fordringsägare. I praktiken är det ytterligt sällsynt att oprioriterade fordringsägare (underleverantörer) får någon som helst ersättning.²¹

Genom en förändrad lagstiftning angående behandlingen av företag på obestånd kan hela risktagarhierarkin ändras. Vid t ex en förändrad förmånsrätt kan bankers och andra kreditgivares riskhantering förändras. En förändring av förmånsrätter förbättrar utdelningen till vissa borgenärskategorier på andras bekostnad. Vid ett väl fungerande rekonstruktionsförfarande, där åtgärder sätts in på ett tidigare stadium än idag, kan likaså riskbilden förändras eller risken begränsas för vissa kreditgivare.²² Därigenom ändras också fördelningen av konkursens kostnader.

Insolvensens kostnader beror – förutom på antalet insolvensfall – på de juridiska och ekonomiska institutionernas utformning. Dessa skiljer sig åt mellan olika länder. Det har varit svårt att komma överens om en effektiv lagstiftning.

---

¹⁹ White, 1996.

²⁰ Se exempelvis regeringens proposition. 1970:142, s 83.

²¹ Ds 1994:32.

²² För utförligare diskussion, se Knight, 1992, s 157-64, s 177-81, Halliday & Carruthers, 1993, NUTEK, 1991, SOU 1999:1, och Eisenberg, 1995.

Konkurskostnader

I finansieringslitteraturen används ofta termen konkurskostnad (bankruptcy cost) som benämning på kostnader i samband med konkurs. Termen är enligt min mening missvisande, eftersom konkurskostnader inte enbart inkluderar kostnader som förorsakas av konkurs, utan även kostnader för andra lösningar av finansiella kriser i företag med förlust för borgenär.

Konkurskostnader definieras därför som sådana kostnader som uppstår när företaget försätts i konkurs eller hamnar i finansiell kris där konkurs är en möjlighet även om detta aldrig inträffar. Dessa kostnader omfattar konkursens eller rekonstruktionens administrativa kostnader, förlorad tid för företagsledning, kostnader för störningar i företagets verksamhet, dödviktskostnader för omläggning av företagets tillgångar i ineffektiva riskfyllda investeringar i företagsledningens försök att undvika konkurs och dödviktskostnader för företag när dessa fortsätter verksamhet trots att dess tillgångar skulle få bättre avkastning i andra verksamheter.²³

Ofta finner vi en indelning i *direkta* och *indirekta kostnader*.²⁴ Till *direkta kostnader* räknas kostnader såsom advokat- och revisorsarvoden, administrativa kostnader, borgenärsförluster och dylikt.²⁵ *Indirekta kostnader* omfattar alternativkostnader för företagsledningens tid samt eventuella potentiellt negativa effekter i produkt- och kapitalmarknader. Den totala konkurskostnaden²⁶ är summan av direkta kostnader och indirekta kostnader. En effektiv lagstiftning skall minimera de direkta och indirekta kostnaderna relaterade till obestånd.

Medan de indirekta kostnaderna är svåra att kvantifiera har de direkta konkurskostnaderna studerats i svenska²⁷ och amerikanska fallstudier. I det följande behandlas de ekonomiska (mätbara) konsekvenserna av insolvensen.²⁸ Borgenärskollektivet har fått bilda utgångspunkt vid analysen av förlusterna och bristerna i insolventa företag. För att åskådliggöra omfattningen och

---

²³ White, 1992.

²⁴ T ex hos Thorburn, 1998, och Sundgren, 1995. Även indelningar i kostnader ex ante och ex post är vanliga. Se exempelvis White, 1996, och Campell, 1997.

²⁵ Vissa kostnader i samband med konkurs definieras som konkurskostnader i lagens mening. Statens kostnader för arvode och kostnadsersättning till konkursförvaltare, rådgivare och förlikningsman samt ersättning till sakkunnig biträde uppgick 1997 till 119 mkr, 1998 till 101 mkr och 1999 till 84,5 mkr; se SOU 2000:62.

²⁶ I finansieringslitteraturen används ofta termen konkurskostnad (bankruptcy cost) som benämning på de direkta och indirekta kostnaderna. Termen är enligt min mening missvisande, eftersom konkurskostnader inte enbart inkluderar kostnader som förorsakas av konkurs, utan även direkta och indirekta kostnader för företagsrekonstruktioner och frivilliga rekonstruktioner.

²⁷ Se t ex Thorburn, 2000.

²⁸ Men konsekvenserna av t ex konkurs är inte bara ekonomiska. De ofta svårupptäckta och svårsmåttade effekterna finns främst i fråga om sysselsättning och den inte ovanliga personliga tragedi som är förknippad med konkursen. Dessa konsekvenser låter sig svårligen mätas i pengar.

fördelningen av konkursförlusterna och bristerna har jag därför lagt tonvikten vid de mätbara ekonomiska följderna i form av tillgångar, skulder och brister. Samhällets kostnader för insolvenssystemet kan konkret uppskattas genom att mäta antalet insolvenser och kostnaderna för systemet. Överraskande nog existerar ingen svensk statistik som innehåller uppgifter om förlusternas storlek. Svårigheterna med att uppskatta insolvenssystemets kostnader är uppenbara. En mosaikteknik kan användas. Bäst dokumenterad är konkursen. Bestämmande för insolvenssystemets kostnader är bland annat insolvensnivån vid olika tidpunkter. Detta skall beskrivas i nästa avsnitt.

Konkurser i Sverige

Vissa omständigheter tyder på att vårt svenska konkurssystem fungerar på ett annat sätt än i många andra länder. Jämfört med företag i andra länder förekommer konkurs i större och rekonstruktion (till exempel ackord) i mindre utsträckning.²⁹ För att kunna bedöma observerad konkursmängd i olika länder bör vi relatera dem till en gemensam nämnare, exempelvis företagsbeståndet eller befolkningmängden i respektive land. Svårigheterna med att jämföra internationell statistik om företagsbestånd belyses av att år 1997 startades 630 000 nya företag i Tyskland. Av dessa var enbart 3 000 eller 0,5 procent aktiebolag. Motsvarande siffror för Sverige detta år var 37 040 och 18 procent. Företagsstrukturen i de båda länderna är alltså helt annorlunda med avseende på juridisk företagsform.³⁰ Problemet blir tydligare om vi jämför olika bolagsformers andel av den totala konkursmängden. Av konkurserna i svenska företag drabbade 5 774 eller 76 procent aktiebolag år 1997. Motsvarande tal för aktiebolag i Tyskland var 62 eller 1 procent.³¹ Då juridiska företagsformer inte är jämförbara väljer jag folkmängden som ett jämförelsemått. Jämförelser av konkursutvecklingen på internationell nivå visar att Sverige har en av de högsta konkursfrekvenserna bland industriländer.

Tabell 1 Konkurser per miljoner invånare

---

²⁹ Se även Eisenberg, 1995.

³⁰ I Tyskland finns flera juridiska företagsformer än i Sverige. I den tyska konkursstatistiken urskiljer man 6 typiska företagsformer och en ”restkategori”: 1. Nicht eingetragene Erwerbsunternehmen, 2. Einzelfirmen, 3. Offene Handels- und Kommanditgesellschaften, inklusive GmbH & Co KG, 4. Gesellschaften m.b.H., 5. Aktien- und Kommanditgesellschaften auf Aktien und 6. eingetragene Genossenschaften, 7. Sonstige Erwerbsunternehmen; se Holzcheck & Kiessler, 1978.

³¹ Pressmeddelande från SCB 1997-10-14, och Statistisches Bundesamt, 1988.

Nation	Invånare (miljoner)	Konkurser	Konkurser per miljoner invånare
Schweiz (1996)	7,26	10541	1452
Sverige (1998)	8,89	8799	990
Frankrike (1997)	58,80	49568	843
Norge (1995)	4,42	3500	792
Tyskland (1998)	82,08	33977	414
Kanada (1999)	30,68	10026	327
Holland (1996)	15,73	4534	288
Österrike (1998)	8,07	1929	239
Storbritannien (1998)	58,97	13868	235
Australien (1994)	18,61	4335	233
Japan (1998)	125,93	19171	152
USA (1999)	270,29	37884	140

Källa: Administrative Office of the United States Courts; Australian Bureau of Statistics; Central Statistical Office of the United Kingdom; Institut National de la Statistique et des Études Economiques, France; Japan Statistical Yearbook 2000; Kreditschutzverband von 1870 Austria; The Netherlands Central Bureau of Statistics; Central Bureau of Statistics of Norway; Statistics Canada; Statistical Abstract of Sweden 1999; Statistisches Bundesamt, Germany; Statistisches Jahrbuch der Schweiz 1998; Zentralamt für Statistik Österreich.

Som framgår av *Tabell 1* ingår Sverige i en ”högfrekvensgrupp” av länder med fler än 700 konkurser per milj. invånare. Svenska företagare utnyttjar – med undantag för Schweiz – konkurssystemet i större utsträckning än företagare i andra länder. En annan ”lågfrekvensgrupp” av länder utnyttjar konkurssystemet i relativt ringa grad. Denna grupp består av Australien, Japan, Storbritannien, USA och Österrike. Anmärkningsvärt är att amerikanska företagare är den grupp som uppvisar den lägsta frekvensen. Det finns en vida spridd uppfattning att det existerar skillnader i attityder gentemot affärsmislyckanden mellan Sverige och USA. Journalister och akademiker hävdar ofta att det anses som merit i USA att ha en eller flera konkurser bakom sig. Enligt samma uppfattning skulle detta vara stigmatiserande i Sverige. Under antagandet att svenska och amerikanska företagare har liknande kompetens kan vi därför förvänta oss ett större antal affärsmislyckanden i USA – landet som är tillåtande mot misstag. Samtidigt kan vi förvänta oss ett lägre antal affärsmislyckanden i Sverige – landet där affärsmisstag enligt en allmän uppfattning leder till stigma. Som framgår av *Tabell 1* saknas empiriskt stöd för dessa påståenden. Vi vet i dag inte vilka faktorer som kan förklara detta ”överutnyttjande” av

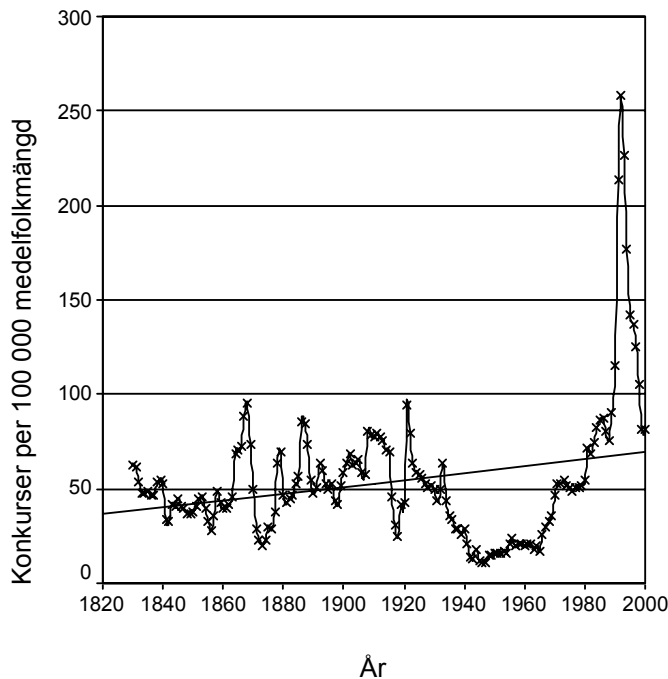
konkursinstitutet. Som vi ser kan en synkron jämförelse av svenska konkursutnyttjandet med andra länder skapa nya perspektiv.

I ett nästa steg skall jag försöka att genom longitudinell analys blottlägga dolda mönster i sättet att lägga ned företag. Som framgår av *Figur 1* hade Sverige en ganska ojämn konkursutveckling med stora fluktuationer mellan 1830 och 1921. Därefter sjönk antalet konkurser fram till 1942, med undantag för krisåren 1932-33. Från krigsåren fram till 1965 kan vi observera en ganska jämn utveckling på relativt låg nivå. En förklaring till detta är att andra världskriget medförde ransoneringar och regleringar av en mängd varor och marknader. Ekonomin kom att i högsta grad regleras och kan liknas vid något av en planekonomi. Efterkrigstiden, slutligen, betecknas vanligen som gyllene år i den svenska ekonomin. Trots detta kvarstod regleringar, vilka präglade hela 1940-talet. Förhållandena normaliserades först efter mitten av 1950-talet. Det är sannolikt att dessa omständigheter kan delvis förklara den låga konkursnivån. Efter 1965 ökade antalet konkurser kraftigt i antal. En möjlig förklaring till detta kan den stora nybildning av små aktieföretag som inleddes i början av 1960-talet och som kulminerade år 1972 vara. Under denna tid ökade de så kallade 5 000-kronorsbolagen starkt. De bildades sannolikt ofta av skattetekniska skäl. År 1973 höjdes det föreskrivna minimibeloppet för aktiekapitalet från 5 000 till 50 000 kronor. Antalet nya konkurser ökade till drygt 2 000 året därpå. Vi kan tala om en början av en transitionsperiod för konkursutvecklingen. Med transition avses en övergång mellan två relativt stabila tillstånd från ett stadium med relativt låg konkursnivå under 1960-talet till ett nytt läge på högre nivå under 1970-talet.³² Under 1980-talet steg antalet konkurser åter markant. 1980 var antalet konkurser drygt 4 600 för att vid åttiotalets slut uppgå till drygt 7 700. Med undantag för en nedgång 1982, 1987 och 1988 var utvecklingen stigande under detta årtionde. Alltsedan rekordåret 1992 har antalet konkurser stadigt minskat till år 2000. Av *Figur 1* framgår att konkurserna per medelfolkmängd har ökat mellan 1830-2001.

Figur 1 Konkurser per 100 000 medelfolkmängd. Sverige 1830-2000

---

³² Detta skedde kring år 1965. Mellan 1971 och 1980 låg konkursfrekvensen alltid mellan 4 200 och 4 600 nya konkurser per år. Början av 1980-talet kan ses som en ny fas i konkursutvecklingen. Mellan 1981 och 1989 låg antalet nya konkurser mellan ca 6 000 och 8 000 per år.

Källa: Sammandrag av Justitiestatsministerns underdåniga berättelser för åren 1830 till och med 1856. Bidrag till Sveriges officiella statistik, B Rättsväsendet. Statistisk årsbok.

En intressant fråga är om konkursernas andel av den totala företagsdödligheten har ökat under 1900-talet. Använder relativt sett fler företag konkurs som ett nedläggningssätt nu än kring sekelskiftet från 1800 till 1900-talen? För att upptäcka mönster i företags livscyklar krävs att företagen observeras från födelsetidpunkten och framåt, att observationsperioden är lång och helst att det finns flera populationer att jämföra. För att undersöka detta använde jag en databas omfattande flera företagskohorter.³³ Varje kohort eller generation består av företag etablerade vid samma tidpunkt. Här handlar det om alla aktiebolag som grundades i Stockholm ett visst år, närmare bestämt åren 1899, 1909, 1921, 1930, 1942, 1950 och 1987. Samtliga företag följs i studien fram till slutet av 1990-talet. Bolagsbeståndet består således av sju födelsekohorter eller generationer av aktiebolag, omfattande samtliga storlekar och samtliga verksamhetsgrenar. Resultaten visar att frivillig likvidation har varit det mest frekventa sättet att lägga ned företag i de äldsta sex generationerna av företag. Andelen likvidationer uppgick till ca 50 procent för kohort 1909 och 1921 och till ca 60 procent för kohort 1899. I de fyra yngsta generationerna av företag minskade andelen likvidationer successivt till 16 procent. Andelen konkurser ökade från ca 20 procent i de 6 äldsta kohorterna till 40 procent i den yngsta kohorten från 1987. Resultaten antyder

³³ Databasen (SPSS) omfattande sex företagskohorter baserades i huvudsak på uppgifter ur olika delar av aktiebolagsregistret med supplement. För bolag som hade verksamhet efter 1960 (deras handlingar saknas på Riksarkivet) användes uppgifter ur det av Patent- och Registreringsverket i Sundsvall förda dataregistret. Analysen baseras på uppgifter om totalt 2 019 svenska aktiebolag, insamlade av Marcus Box och Karl Grätzer. Kohort 1987 tillhandahölls av MM Analys AB och omfattar över 25 000 aktiebolag.

att konkurs har blivit det mest frekventa sättet att lägga ned företag. En närmare analys gav vid handen att detta skedde i mitten av 1960-talet. Kring 1965 tränger konkurs ut frivillig likvidation som nedläggningssätt.³⁴ Detta antyder en grundläggande förändring i svenska företagens sätt att lägga ned företag. Det slutgiltiga svaret varför detta skedde kan inte ges här. En hypotes är att förändringar i skattelagstiftning kring avveckling av företag kan ha varit en viktig faktor. Attitydförändringar hos företagare eller förändringar i affärsmoral kan vara konkurrerande hypoteser.

Avslutade konkurser 1865-2000

Det normala är att en konkurs avslutas genom att rätten fastställer utdelningsförslag och att därefter – som avslutning – tillgängliga medel delas ut till borgenärerna enligt bestämmelser i konkurslagen. Men konkurs kan också avskrivas. Den vanligaste grunden för avskrivning av en konkurs är otillräckliga tillgångar. Dessa räcker inte ens till betalning av konkurskostnaderna och eventuella massaskulder.³⁵ Andra sätt på vilka konkurs kan avslutas är frivillig uppgörelse mellan gäldenären och hans borgenärer, samt ackord. Vid frivillig uppgörelse skall konkursdomstolen på ansökan av gäldenären besluta om nedläggning av konkursen. En frivillig uppgörelse förutsätter inte att borgenärerna får full betalning men alla borgenärerna måste vara med på att konkursen läggs ned. Ackord i konkurs är till skillnad från ackord vid företagsrekonstruktion i dag ovanligt.

Olika sätt att avsluta konkurs medför kostnader av olika storlek för borgenärerna. Det är rimligt att anta att den totala skadesumman är mindre ju fler konkurser som avslutas genom slututdelning. Omvänt kan vi anta att skadesumman stiger med andelen avskrivningskonkurser. Därför är det av intresse att kartlägga eventuella förändringar i sättet att avsluta konkurser. Avgörande förändringar sker ju ibland långsamma och obemärkta för sin samtid.

Figur 2 ger oss en bild över den andel konkurser som avslutades med ackord respektive förlikning. Vi ser t ex att andelen konkurser som lades ned genom ackord var högst år 1878, 24 procent. Därefter spelade ackord i konkurs en allt mindre roll. Även förlikning i konkurs

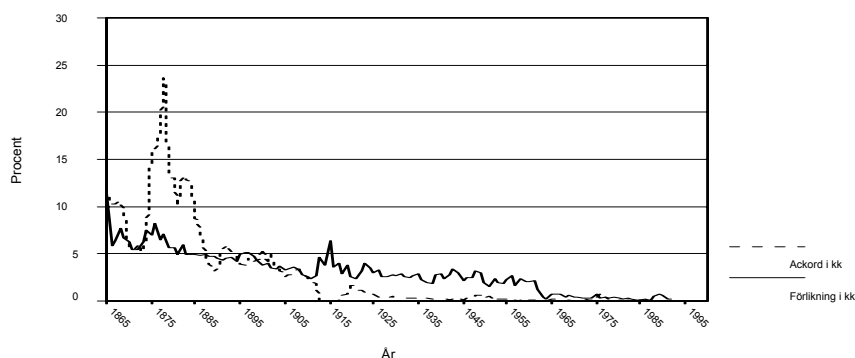
---

³⁴ Gratzner, 2001, s 185.

³⁵ Att en sådan konkurs skall skrivas av är föreskrivet i 10 kap.1 § Konkurslagen. Avskrivning får i princip ske när som helst under konkursen. Tillräckligt underlag för att bedöma boets förmåga att bära kostnaderna för förfarandet finns dock i allmänhet inte förrän bouppteckning har upprättats. I avskrivningskonkurser görs ingen utredning angående obständets orsaker, bristens storlek eller eventuellt brottsligt förfarande.

upphörde att spela roll kring 1910. Varken ackord eller förlikning spelar någon roll i den moderna marknadsekonomin, de försvinner från och med 1992 ur statistiken.

Figur 2 Ackord och förlikning i konkurs. Sverige 1865-2000

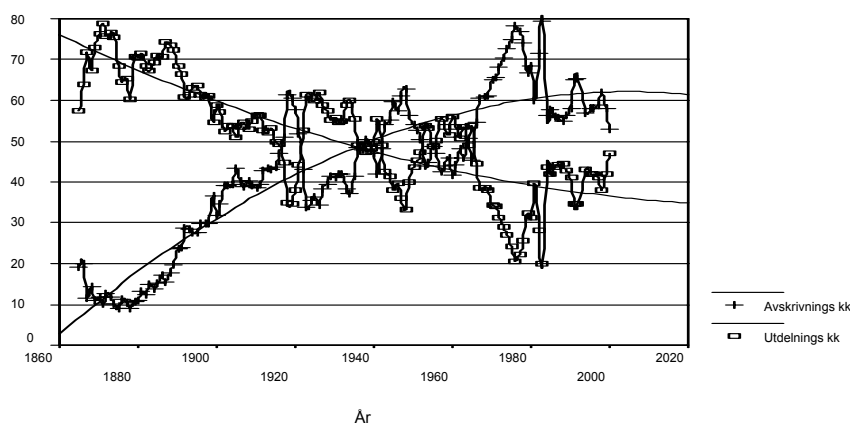

Källa: BiSOS B) Rättsväsendet. Sammandrag af justitiestatsministerns underdåniga ämbetsberättelser för åren 1830 till och med 1856. Nordstedt & Söner, Stockholm 1863-68. BiSOS B) Rättsväsendet. Justitiestatsministerns underdåniga ämbetsberättelse för åren 1857 och 1858, Stockholm 1861-63. Statistisk årsbok 1913-1950. Brottsligheten 1913/14. Kriminalstatistik 1967-1974. Rättsstatistisk årsbok 1975-1993. Domstolarna 1913/14-1973. Statistiska meddelanden. Cases in District Courts, R14 SM 9101.

Figur 3 ger oss en bild av relationen mellan andelen utdelningskonkurser och avskrivningskonkurser. Vi kan åtminstone urskilja tre perioder.

- 1) Under perioden 1865 till 1916 överstiger andelen konkurser med utdelning till borgenärer alltid andelen konkurser som avskrivs på grund av att tillgångar saknades. Kurvan för utdelningskonkurser uppvisar kraftigare fluktuationer än kurvan för avskrivningskonkurser. Andelen konkurser som avslutades genom slutredovisning/utdelning var med 77 procent som högst år 1873 och andelen avskrivningskonkurser var med 9 procent som lägst år 1875 och 1878.
- 2) Under perioden 1926-65 kan vi observera en period där kurvorna för avskrivnings- och utdelningskonkurser fluktuerar i ett intervall mellan ca 35 och 60 procent.
- 3) Från och med år 1966 är andelen konkurser som avskrivs på grund av att tillgångar saknas alltid större än andelen konkurser med utdelning.

Figur 3 Utdelnings- och avskrivningskonkurser. Sverige 1865-2000

Källa: BiSOS B) Rättsväsendet. Sammandrag af justitiestatsministerns underdåniga ämbetsberättelser för åren 1830 till och med 1856. Nordstedt & Söner, Stockholm 1863-68. BiSOS B) Rättsväsendet. Justitiestatsministerns underdåniga ämbetsberättelse för åren 1857 och 1858, Stockholm 1861-63. Statistisk årsbok 1913-1950. Brottligheten 1913/14. Kriminalstatistik 1967- 1974. Rättsstatistisk årsbok 1975-1993. Domstolarna 1913/14-1973. Statistiska meddelanden. Cases in District Courts, R14 SM 9101.

Konkursinstitutet – ett finansiellt instrument?

Det finns, så vitt jag kunnat finna inte någon kontinuerlig statistik som ger information om tillgångs- och skuldsituationen i de företag som går i konkurs.³⁶ Totalundersökningar saknas, men vi kan få en viss uppfattning om bristens storlek genom bearbetningar av offentlig statistik och av resultaten i tidigare utförda enstaka specialundersökningar. Även i relativt omfattande undersökningar, t ex de som utfördes av SCB redan under 1910- och 20-talen, saknas underlag för att skatta bristens verkliga storlek. Uppgifter om tillgångar och skulder finns dessvärre bara för konkurser som upphörde genom slututdelning. För en majoritet av insolvensfallen saknas således uppgifter om bristen. Största andelen av konkurser – över 60 procent – utgjordes av avskrivna konkurser. För dessa saknas information.

Tabell 2 Konkurser avslutade genom slututdelning 1916-1920, 1927-28, 1970 och 1982-83 samt brist i % av BNP. Belopp i mkr.

År	Brist i % av BNP	År	Brist i % av BNP	År	Brist i % av BNP
----	------------------	----	------------------	----	------------------

³⁶ Ett annat problem med att fastställa insolvenssystemets kostnad för ett år är hur statistiken rapporterades. Konkursstatistiken för ett visst år redovisas som ett bestånd trots att det är frågan om flöden. Ett exempel från år 1869 kan belysa. Från föregående år 1868 balanserades 3 231 konkurser. Under år 1869 inkom 1991 nya konkurser. Av samtliga konkurser anhängiga i rättsväsendet avslutades 2 046 under år 1869 och 3 176 balanserades vidare till år 1870.

1916	0,51	1920	0,37	1970	0,44
1917	0,36	1926	2,10	1982	0,77
1918	0,23	1927	1,98	1983	0,87
1919	0,14	1928	1,10		

Källa: Bearbetningar av *Konkurser avslutade åren 1914-1917* (1923), *Konkurser avslutade åren 1918-1920* (1924), *Konkurser avslutade åren 1926-1928* (1930), Sveriges officiella statistik. Kungliga Statistiska Centralbyrån. Krantz, O & Nilsson, C-A, (1975). Bearbetningar av Kedner, 1975, och Magnusson, D, 1985, samt *Statistisk årsbok* olika årgångar.

Tabell 2 visar att den kända bristens andel av BNP varierade kraftigt under perioden. Det lägsta värdet återfinns vi år 1919. Då var bristens andel av BNP 0,14 procent. Därefter ökade andelen till sitt högsta värde 2,1 procent år 1926. Vi vet däremot inte om den höga andelen berodde på efterverkningar av deflationskrisen från år 1921. Först på 1970-talet tillkom en ny konkursutredning. Kedner redovisar summan av tillgångar och skulder samt kapitalbrist för ca 3 370 företag, vilkas konkurser avslutats med slututdelningsförslag under åren 1966-70.³⁷ Kedners undersökning avser 10 av landets sydligaste län vilket kan försvåra jämförbarheten med andra resultat. Han skisserade med ledning av tingsrätternas uppgifter i bouppteckningarna det ”typiska” konkursföretaget för åren 1966-1970. I den ”genomsnittliga” konkursen blev kapitalbristen ca 286 000 kr.³⁸ Till ungefär samma resultat hade även Lithner kommit.³⁹ I en studie som omfattade 87 konkurser avslutade under åren 1965-70 vid tingsrätter i Blekinge och Kronobergs län, beräknade han den genomsnittliga bristen för sexårsperioden till 290 000 kr. Utifrån Kedners framställning kan vi beräkna den genomsnittliga kapitalbristen per konkurs och år. Om vi i ett nästa steg multiplicerar bristen i den genomsnittliga konkursen med det totala antalet konkurser kan vi också relatera denna summa till respektive års BNP. Därigenom får vi en mycket grov uppskattning av konkursinstitutets betydelse som finansiell institution. För t ex år 1970 kan en total brist på ca 758 miljoner kr ha uppstått. Denna summa motsvarar 0,44 procent av BNP detta år. En invändning mot detta skattningssätt är att vi inte har information om den genomsnittliga bristen i avskrivningskonkurser. Också Magnusson har beräknat totala tillgångar, skulder och brister i företagskonkurser.⁴⁰ Det är först genom hans undersökning rörande åren 1982 och 1983 som vi åter fått ett mått på konkursinstitutets kostnad i modern tid.

³⁷ Kedner, 1975.

³⁸ Kedner, 1975.

³⁹ Lithner, 1971.

⁴⁰ Magnusson, 1985.

Som framgår av beräkningen utifrån Kedners och Magnussons resultat och av uppgifter i *Tabell 1* hade bristens andel – mätt i procent av BNP – fördubblats mellan mätpunkterna 1970 och 1983. Värdena kom dock aldrig ens i närheten av toppåren 1926-27 där bristen (trots stark tendens till underskattning) uppgick till ca 2 procent av BNP.

Vid en värdering av dessa siffror bör vi hålla i minnet att andelen utdelningskonkurser sjönk från 62 procent 1926 till 20 procent år 1983. Det sistnämnda året saknas således uppgifter om bristens storlek i ca 80 procent av alla konkurser.

En ytterligare antydning om konkursinstitutets betydelse som omfördelande institution kan utläsas av Kronofogdemyndighetens (KFM) fordringar. Kronofogdemyndigheten har dubbla roller i en konkurs. KFM är sedan 1988 tillsynsmyndighet i konkurs och övervakar i den egenskapen förvaltningen. Kronofogdemyndigheten kräver gäldenären på betalning. Enligt indrivningslagen har KFM möjlighet att avbryta den aktiva indrivningen, varvid fordringsbeloppen förs över till passiv indrivning. Passiv indrivning (med en tidigare benämning ”avskrivna” belopp) avser fordringar som har varit föremål för indrivning utan att åtgärderna har givit resultat, d v s gäldenären har konstaterats sakna utmätningsbara tillgångar. I praktiken drivs endast en obetydlig del in av de passiva beloppen. I KFM:s årliga redovisning av den utgående balansen kan vi avläsa det totala passiva beloppet och de avslutade konkursernas andel av den totala utgående balansen. År 1998 svarade konkursgäldenärer för 43,5 miljarder kr eller 52 procent av den utgående balansen vid slutet av år 1998. En stor del av den utgående balansen består av fordringar som är föremål för konkurs eller utgörs av passiva (avskrivna) fordringar, som KFM redan har bearbetat. Indrivningsresultatet bör bedömas mot denna bakgrund. Omfattningen och vikten av dessa ackumulerade konkursskulder till andra företag och stat kan förstås bättre om fordringarna årligen sätts i relation till BNP.

Tabell 3 Ackumulerade passiva konkursfordringar uttryckt som andel av BNP till marknadspris 1991-1997

År	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
I % av BNP	1,3	1,71	2,21	2,58	2,68	2,87	2,92

Källa: Bearbetningar av *Kronofogdemyndigheternas verksamhet*. Åren 1991-1998. Riksskatteverket. Rapporter. *Statistisk årsbok 1991-98*.

Som vi kan se av *Tabell 3* är tillgångarna som omfördelas genom konkursinstitutet betydande. Under det förra seklets sista decennium ökade den ackumulerade skuldens andel under en sjuårsperiod från 1,3 procent av BNP till 2,9 procent. Konkret betyder detta att den ”avskrivna konkursskulden” som ackumulerades under perioden redan 1997 (50,8 miljarder) översteg statens utgifter för försvaret detta år med nästan 10 miljarder kr (Statistisk årsbok 1998).

Till dessa kostnader bör vi lägga kostnaderna för statens tillsyn i konkurser, domstolarnas kostnader för kungörelser i samband med konkurser, tingsrätternas administrationskostnader för konkursärenden och arvoden för konkursförvaltare. Dessa kostnader uppgick till ca 340 mkr år 1999.⁴¹

Bekvämlighetskonkurser eller indirekta rekonstruktioner

Med bekvämlighetskonkurser avses konkurser där företaget själv väljer att söka sig i konkurs. Detta är det enklaste sättet att sanera bolaget från skulder i syfte att kunna fortsätta rörelsen i ett nytt företag. Detta kan gå till så att bolaget i samrådet med den bank i vilken bolaget har sina krediter från bolaget lyfter ut tillgångarna till ett värde som motsvarar ägarens borgenärsansvar gentemot banken. Överlåtelsen sker snarare till överpris än till underpris. Förfarandet innebär att de övriga borgenärerna i det bolag som överlätit tillgångarna till det nya bolaget blir lottlösa. Detta drabbar oftast staten som skatteborgenär och de leverantörer som hade kvarvarande fordringar på det överlåtande bolaget. Detta förfarande står inte i strid med gällande svensk lagstiftning. Att det strider mot en grundläggande idé om att man skall göra rätt för sig står däremot klart. Konkursinstitutet används i dessa fall som ett led i ett rekonstruktionsförfarande vilket inte är dess egentliga syfte.⁴²

Det finns inga systematiska undersökningar om i vilken utsträckning konkursen används som rekonstruktionsinstrument. Däremot finns undersökningar om en och samma person själv eller som företrädare för juridisk person har varit i konkurs flera gånger. Fenomenet är inte nytt. Företagare som ville tänja på spelreglerna hade åtminstone sedan 1900-talets början chansen att komma tillbaka efter konkurs med samma verksamhet i samma bolag.⁴³ I rapporten *Företagskonkurser*⁴⁴ har visst material lagts fram som ger en bild av upprepade konkurser under 1970-talet. Av undersökningen framgår att ungefär var sjunde företagare hade uppträtt i mer än en

---

⁴¹ SOU 2000:62.

⁴² Hur företag rekonstrueras genom konkurs har studerats av Magnusson, 1999.

⁴³ Gratzer, 1998, s 117-143.

⁴⁴ SIND 1975:2.

konkurs. Strömberg & Thorburn som undersökte 256 företag innan konkursen, konstaterade att hela 73,6 procent av företagen såldes till en part som fortsatte med verksamheten.⁴⁵ I en artikelserie i Dagens Industri granskades bolagen på småföretagarlistan SBI. Bara var femte bolag hade styrelseledamöter som var konkursfria. Sammanlagt hade styrelseledamöterna i SBI-listans bolag över 200 konkurser bakom sig. En av styrelseledamöterna stod för 22 konkurser. En styrelse på tio medlemmar hade totalt 27 konkurser bakom sig. På andra och tredje plats kom bolag vars styrelse hade varit involverad i 26 och 19 konkurser.⁴⁶ Mönstret med ett fåtal personer som stod för många konkurser återfanns även i en annan småföretagslista. I nästan 60 procent av de 27 bolag som noterats på Stockholmsbörsens O-lista fanns styrelseledamöter som hade konkurser bakom sig.⁴⁷

Det mera exakta mått på svenska företagens konkursbenägenhet får vi genom en undersökning som gjordes av Upplysningscentralen AB (UC). I de ca 270 000 aktiebolag som var inregistrerade i UC:s databas juni 1999 fanns totalt 281 267 ordinarie styrelseledamöter. Över 6 000 personer har haft styrelseuppdrag i minst två företag som gått i konkurs under perioden 1994-99. 478 personer har varit med om minst fem konkurser.

Statistik som sammanställdes av SVT år 2001 visade att 100 svenskar har dragit på sig mer än 20 konkurser, antingen som VD, styrelseledamot, eller styrelsesuppleant. Sammanlagt har dessa personer 3 920 konkurser bakom sig. De tio översta namnen på listan har gjort över 1 000 konkurser. Toppnoteringen är på 133 konkurser. Av de tio i toppen har bara två varit belagda med näringsförbud.⁴⁸

Att vältra över problem på underleverantörer, staten och konsumenterna kan vara ett sätt att få en ny start. Detta tillvägagångssätt kan utvecklas till en del i en affärskultur i vissa branscher. Vidare kan tillgångar omfördelas genom brottsligt förfarande med konkurs som ett instrument. De företag som gör så får en konkurrensfördel. På så sätt kan selektionsmekanismens riktning ändras genom planerad och brottslig användning av konkursinstitutet. Konkursinstitutet kan därför gynna negativ selektion på marknaden. Väl fungerande företag som gör rätt för sig genom att betala sina underleverantörer och skatter kan bli straffade.

---

⁴⁵ Strömberg & Thorburn, 1996.

⁴⁶ Dagens Industri, 1999, 10 juni.

⁴⁷ Dagens Industri, 1999, 11 juni.

⁴⁸ www.svt.se/nyheter/ 24 september 01.

Avslutande synpunkter

Ett syfte med denna studie har varit att utifrån en kartläggning av företags nedläggningsbeteenden diskutera användbarheten av finansiell och schumpeteriansk teori. De redovisade empiriska resultaten antyder att konkurssystemet i Sverige i viss utsträckning fungerar på annat sätt än i andra länder. Ungefär vid mitten av 1960-talet skedde en övergång från en relativt låg nivå till ett nytt läge med relativt höga konkursfrekvenser. Vid samma tid blev konkursen dominerande. Frivillig likvidation trängdes ut som nedläggningsätt i aktiebolagsbestånd. Därefter blev andelen konkurser som avskrevs på grund av att tillgångar saknades större än andelen konkurser där utdelning fanns att få. Detta tolkades som en genomgripande förändring i sättet att lägga ned företag.

Forskning om affärsmisstag och konkurser har ofta försökt förklara dess orsak. I förklaringar som associeras med den enskilde företagaren och det enskilda företaget framställs ofta gäldenären med ekonomiska problem som usel eller inkompetent och företaget som ineffektivt. I konsekvens därmed förklaras affärsmisstag som en konsekvens av i huvudsak företagsinterna faktorer. Konkursen är enligt denna uppfattning ett i huvudsak sanerande instrument i ekonomin. Det är en truism att påstå att det är de effektiva företagen som överlever och att det är de ineffektiva företag som leds av inkompetenta företagare som slås ut. En hög konkursfrekvens ses därför som en indikator på en väl fungerande marknadsekonomi. Det sistnämnda påståendet förklarar ganska väl den observerade låga frekvensen av konkurser under 1940 och 50-talen. En administrativ ekonomi och ringa inslag av marknadsmekanism var dominerande. Detta kan dock inte förklara utvecklingen därefter. Vi kan inte utan vidare utgå ifrån att den höga svenska konkursfrekvensen är en indikator på att den svenska ekonomin är mer dynamisk än de omgivande ländernas. Att svenska företagare är kompetensmässigt sämre rustade att driva företag än sina kollegor i andra länder är inte sannolikt. Konkurser används också som ett instrument för företagsrekonstruktion, vilket inte är institutets mening. Detta kastar tvivel på bilden av konkursen som ett reningsbad. Konkurrensvillkoren ändras när ett företag rensar sin balansräkning genom en s k bekvämlighetskonkurs. Kostnaden för detta överförs i huvudsak på underleverantörer och kunder. Det hederliga företaget, som betalar underleverantörer, skatter och löner, kommer i ett sämre läge. Detta betonar konkursinstitutets roll som finansiell institut på marknaden. En hög konkursfrekvens kan därför antyda ett "moral hazard"-problem i användningen av institutet. Att det alltid är de ineffektiva företagen som gallras ut genom konkurs måste ifrågasättas.

Ett rimligt antagande är att frekvensen av affärsmisstag är resultatet av både ganska enkla mikroekonomiska (t ex bristande kompetens) men också av meso- och makroekonomiska orsaker. Forskning om ekonomisk tillbakagång, företagsavveckling och verkliga eller planerade misslyckanden har knappt mer än inletts i Sverige. Företagsexterna och strukturella variabelers effekt på konkursrelaterad dödlighet inom olika typer av företagsbestånd är fortfarande inte utredda. Kunskapen om hur antalet konkurser förhåller sig till andra nedläggningssätt (likvidation, fusion, rekonstruktion) och till konjunkturbetingade, realekonomiska och finansiella variabler är fortfarande ringa. Vi vet inte hur stor andel av observerad konkursmängd som är försakad av konkurrens från företag med nya metoder och produkter. En prövning av schumpeterianska teorier om konjunkturcykler av olika längd kan, om de operationaliseras till statistiska modeller, prövas på makrodata. Därigenom kan ny kunskap om konjunkturrella faktorerers betydelse för företagsdödligheten vinnas. Vidare bör vi utveckla analysen av företagsselektion på branschnivå. En intressant fråga är vilka sambanden mellan företagsnedläggningar och konjunktursvängningar var för olika branscher under olika tidsperioder. I en sådan analys bör Dahméns teori om omvandlingstryck och felinvesteringar spela en central roll.

Empiriska skattningar av tillgångar och skulder samt beräkningar av bristen är svåra att genomföra. Ingen samlad statistik finns. Men även fragmentariska uppgifter ger säkra indikationer på att konkursinstitutet är ett finansiellt instrument genom vilket betydande tillgångar omfördelas i oplanerad och/eller oönskad riktning. Konkursgäldenärer svarade redan under 1997 för en passiv skuld som måste anses vara betydande. För majoriteten av insolvensfallen (avskrivningskonkurser) saknas uppgifter om finansiella förluster. Genom reglerna om förmånsrätt drabbas framförallt underleverantörer hårt. Konkurslagstiftningens utformning har således betydelse inte bara för den totala konkursvolymen utan även genom förmånsrättsordningens utformning för hur kostnaderna fördelas.

Ekonomisk analys kan inte ge alla svar. Vi bör även pröva den rättsekonomiska forskningsansatsen – d v s det akademiska utbytet mellan rättsvetenskap och ekonomi. Formella och informella institutioner som konkurslag och affärsmoral begränsar eller öppnar möjligheter för att externalisera kostnader för företagsrekonstruktion. Vi bör pröva i vilken utsträckning skillnader i olika länders utnyttjande av konkurssystem kan förklaras av skillnader i konkurslagstiftning, regler och normer.

Litteratur

- BiSOS B) Rättsväsendet. Justitiestatsministerns underdåniga ämbetsberättelse för åren 1857 och 1858, Stockholm 1861-63.
- BiSOS B) Rättsväsendet. Sammandrag af justitiestatsministerns underdåniga ämbetsberättelser för åren 1830 till och med 1856. Nordstedt & Söner, Stockholm 1863-68.
- Campell, S, 1997, "An investigation to the direct costs of bankruptcy reorganization for closely held firms", *Journal of Small Business Management*, vol 35, s 21-30.
- Carlsson, B & Henriksson, 1991, *Development Blocks and Industrial Transformation, The Dahménian Approach to Economic Development*. Stockholm: Almqvist & Wiksell international.
- Dagens Industri, 1999, 10 juni, "SBI-styrelser i 212 konkurser".
- Dagens Industri, 1999, 11 juni "...och O-listan är inte mycket bättre".
- Dahmén, E, 1950, *Svensk industriell företagarverksamhet*, Band I. Stockholm: IUI.
- Dahmén, E, 1985, "Hur studera industriell utveckling?", *Uppsala Papers in Economic History*, Basic reading no 1, s 7-25.
- Dahmén, E, 1992, "Företagarverksamheten i den ekonomiska teorien", *Uppsala Papers in Economic History*, Basic Readings, no 8, s 7-23.
- Ds 1994:32, *Konkursernas och kreditförlusternas geografi*. Arbetsmarknadsdepartementet.
- Eisenberg, T, 1995, "Creating an Effective Swedish Reconstruction Law", SNS, Occasional paper, no 75.
- Eliasson, G, "Affärsmissstag och konkurser", *Ekonomiska Samfundets Tidskrift*, nr 4, 1992, s 201-215.
- Erixson, L, 1994, *Investeringar och lönsamhet i historisk och komparativ belysning*. Bilaga 7 till Långtidsutredningen 1995, Stockholm: Norstedts.
- Folkesson, E, 1996, *Företaget i ekonomisk kris*. Stockholm, Nerenius & Santérus Förlag.
- Gratzer, 1998, *Snabbmat i automat*. Stockholm: SNS.
- Gratzer, K, 1996, *Småföretagandets villkor*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Gratzer, K & Sjögren, H (red), 1999, *Konkursinstitutets betydelse i svensk ekonomi*. Hedemora: Gidlunds.

- Halliday, C & Carruthers, B, "Professions and Bankruptcy reforms in Britain and the United States: Redistributing Property and Jurisdictional Rights Across the Public – Private Frontier", *Droit et Société* 23/24, 1993:79-113.
- Hart, O, 2000, "Different approaches to Bankruptcy", National Bureau of Economic Research Working Paper Series, Cambridge MA, <http://www.nber.org/papers/w7921>.
- Holzschek, K & Kiessler, O, 1978, *Die Praxis der Konkursabwicklung in der Bundesrepublik Deutschland*. Herausgegeben vom Bundesministerium der Justiz, Köln.
- Kedner, G, 1975, *Företagskonkurser*. Akademisk avhandling, Lund.
- Knight J, 1992, *Institutions and Social Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Krantz, O & Nilsson, C-A, 1975, *Swedish national product 1861-1970: new aspects on methods and measurement*. Lund: LiberLäromedel/Gleerup.
- Lithner, K, 1971, "Förvaltarberättelsens betydelse för undersökning på grund av misstanke om gäldenärsbrott", *Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund*, vol 3, s 3.
- Magnusson, D, 1985, *Företagskonkurser och ekonomisk brottslighet*, BRÅ-forskning 1985:1, Stockholm.
- Magnusson, D, 1999, "En studie i relation mellan ekonomiska brott och konkurs", i Gratzner, K & Sjögren, H (red), *Konkursinstitutets betydelse i svensk ekonomi*. Hedemora: Gidlunds.
- Miller, M, 1996, "Leverage. Nobel Memorial Price Lecture", i Bhandari, J & Weiss, L (red), *Corporate Bankruptcy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Norén, R, 1995, "Svensk industriell omvandling i ett avvecklingsperspektiv", *Ekonomisk Debatt*, årg 23, nr 1, s 37-47,
- NUTEK, 1991, *Riskbedömning: En arbetsrapport från riskbedömningsprojektet*. Stockholm: NUTEK.
- Persson, A & Tuula, M, 2000, *Är lagen om företagsrekonstruktion en papperstiger?* Stockholm: A H Persson.
- Pressmeddelande från SCB 1997-10-14, Nr 1997-239.
- Regeringens Proposition, 1970:142.
- Riksskatteverket, *Kronofogdemyndigheternas verksamhet. Åren 1991-1998*.

- Sammandrag av Justitiestatsministerns underdåniga berättelser för åren 1830 till och med 1856.
Bidrag till Sveriges officiella statistik, B Rättsväsendet.
- Schumpeter, J, 1994, *Schumpeter om skapande förstörelse och entreprenörskap. I urval av Richard Swedberg*. Stockholm: Ratio.
- SIND 1975:2, *Företagskonkurser*.
- SOU 1999:1, Nya förmånsrättsregler, del I och II.
- SOU 2000:62, *Ny konkurstillsyn, del I och II*.
- Statistisches Bundesamt Tyskland, 1988. *Entwicklung der Insolvenzen nach Rechtsformen*. VI C 35/4-325.
- Statistiska Centralbyrån, 1923, *Konkurser avslutade åren 1914-1917*. Stockholm: Sveriges officiella statistik.
- Statistiska Centralbyrån, 1924, *Konkurser avslutade åren 1918-1920*. Stockholm: Sveriges officiella statistik.
- Statistiska Centralbyrån, 1930, *Konkurser avslutade åren 1926-1928*. Stockholm: Sveriges officiella statistik.
- Strömberg, P & Thorburn, K, 1996, "An empirical examination of Swedish corporations in liquidation bankruptcy", EFI research report, Stockholm School of Economics.
- Sundgren, S, 1995, *Bankruptcy costs and the bankruptcy code*, Svenska handelshögskolan, 1995.
- Thorburn, K, 1998, *Cash auction bankruptcy and corporate restructuring*. EFI, Stockholm School of Economics.
- Thorburn, K, 2000, "Bankruptcy auctions: costs, debt recovery, and firm survival", *Journal of Financial Economics*, vol 58, no 3, s 337-368.
- Tuula, M, 2000, *Rekonstruktion av företag inom insolvenslagstiftningens ramar*. Stockholms Universitet, juridiska institutionen.
- Tuula, M, 2001, "En framtida insolvensbalk", *Ny Juridik*, vol 3, s 37-71.
- White, M, 1991, "Economic Versus Sociological Approaches to Legal Research: The Case of Bankruptcy", *Law & Society Review*, vol 25, no 3, s 685-709.
- White M, 1992, "Costs of bankruptcy", i Newman P, Milgate, M & Eatwell, J (red), *The New Palgrave: Dictionary of Money & Finance, vol 1*. London: The Macmillan Press.

White, M, 1996, "The costs of corporate bankruptcy: A U.S.-European comparison", i Bhandari, J (red), *Corporate bankruptcy. Economic and legal perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.

Winter, S, 1964, "Economic 'Natural selection' and the Theory of the Firm", *Yale Economic Essays*, vol 4, no 1, s 248.

www.svt.se/nyheter/ 24 september 01.

Statistikkällor

Administrative Office of the United States Courts

Australian Bureau of Statistics

Central Bureau of Statistics of Norway

Central Statistical Office of the United Kingdom

Databasen om företagskohorter Box & Gratzner

Institut National de la Statistique et des Études Economiques, France

Japan Statistical Yearbook 2000

Kreditschutzverband von 1870 Austria

SCB, Brottsligheten 1913/14

SCB, Domstolarna 1913/14-1973

SCB, Kriminalstatistik 1967- 1974

SCB, Rättsstatistisk årsbok 1975-1993

SCB, Statistiska meddelanden. Cases in District Courts, R14 SM 9101.

Statistics Canada

Statistisches Bundesamt, Germany

Statistisches Jahrbuch der Schweiz 1998

The Netherlands Central Bureau of Statistics

Zentralamt für Statistik Österreich.